

Динаміка соціального інтелекту студентів-психологів***Ляховець Л.О.******Чернігівський національний педагогічний університет******імені Т.Г. Шевченка***

Стаття присвячена вивченню соціального інтелекту у контексті соціалізації особистості. Представлені результати дослідження динаміки соціального інтелекту у студентів-психологів. Виявлене зниження як загального рівня соціального інтелекту, так і окремих його складових у першокурсників різних років навчання.

Ключові слова: соціальний інтелект, соціалізація, динаміка

Динамика социального интеллекта студентов-психологов***Ляховец Л.А.***

Статья посвящена изучению социального интеллекта в контексте социализации личности. Представлены результаты исследования динамики социального интеллекта у студентов-психологов. Выявлено снижение как общего уровня социального интеллекта, так и отдельных его составляющих у первокурсников разных лет обучения.

Ключевые слова: социальный интеллект, социализация, динамика

Dynamics of the research social intelligence among psychology students***Liakhovets L.O.***

The article is devoted to studying social intelligence in the context of socialization. Presents the results of the research social intelligence's dynamics among psychology students. The general level and the separate indexes of social intellect among first-year students is go down.

Keywords: social intelligence, socialization, dynamics

Постановка проблеми. Аналіз робіт, присвячених процесу підготовки практичних психологів, свідчить про наявність чітко сформульованих завдань, до розв'язання яких мають бути готовими спеціалісти професій типу “людина – людина”. На думку вітчизняних дослідників (О. Луньова, В.Панок, Н.Пов'якель, Н.Пророк, О.Саннікова, Н.Чепелева та ін.), ці фахівці мають: 1) розуміти психологічний зміст зовнішніх проявів особистості; 2) прогнозувати можливі способи поведінки людини у різних ситуаціях; 3) проектувати ефективні способи спілкування з оточуючими; 4) практично застосовувати найдоцільніші способи соціальної взаємодії; 5) розвивати особистісний та професійний потенціал.

Однією з умов ефективного вирішення зазначених задач, вважає О. Луньова, виступає “розвиток у студентів-психологів соціального інтелекту (далі – СІ),... оскільки саме він сприяє розумінню своєї та чужої поведінки, дозволяє ефективно взаємодіяти з іншими й досягати поставлених цілей, допомагає розкрити свій потенціал у спілкуванні з оточуючими” [2, 55].

На сучасному етапі розвитку психологічної науки вважається, що СІ – це глобальна здібність, яка виникає на базі комплексу інтелектуальних, особистісних, комунікативних та поведінкових рис, включаючи рівень енергетичного забезпечення процесів саморегуляції. Ці риси забезпечують прогнозування розвитку особистісних ситуацій, інтерпретацію інформації та поведінки, готовність до соціальної взаємодії й прийняття рішень [1].

Джерелами розвитку СІ виступають: 1) цілеспрямоване навчання і тренування, які відбуваються переважно в ході вікової соціалізації (Ю. Ємельянов, В. Куніцина, О. Луньова, Н. Чепелева, О. Чеснокова та ін.); 2) власне процес людської діяльності, спілкування та соціальної взаємодії, які активно діють у період вторинної – професійної соціалізації (М. Бобнева, О. Беляєва, О. Власова, С. Руденко, О. Сасько та ін.). Вони забезпечують майбутнім психологам можливість накопичення досвіду міжособистісної взаємодії. Але слід зазначити, що проблема співвідношення соціального досвіду та СІ наразі не отримала остаточного вирішення, хоча ряд вчених (В. Куніцина, С. Максименко, Л. Орбан-Лембрик, Д. Ушаков та ін.) вважає СІ водночас і засобом розширення соціального досвіду, і результатом його розвитку [3].

Окремими чинниками, що безпосередньо стимулюють формування СІ, в умовах спрямованої соціалізації, вважаються: 1) соціально-демографічні (вік, стать, стаж); 2) соціально-психологічні (формально-статусні характеристики; умови родинної соціалізації, умови отримання освіти); 3) індивідуально-психологічні (своєрідність мотиваційної, когнітивної, емоційної сфер) [4].

Орієнтуючись на наведені вище дослідження, можна припустити, що рівень розвитку СІ студентів визначається не тільки їх особистісними властивостями, але й соціокультурними, суспільними умовами їх життя й діяльності на етапі, що передував вступу до ВНЗ. Одним із способів перевірки цього припущення, на нашу думку, є вивчення динаміки показників загального рівня СІ та окремих його складових у студентів-першокурсників різних років навчання, оскільки цілеспрямований вплив системи вищої освіти на становлення їх СІ наразі був відсутній.

Метою роботи виступає співставлення показників загального рівня розвитку соціального інтелекту й окремих його складових у студентів-психологів, які вступили на перший курс у різні роки.

Методика та процедура дослідження. В емпіричному дослідженні, спрямованому на вивчення особливостей динаміки СІ (як загального його показника, так і окремих складових: здатності передбачати наслідки поведінки людей; розуміння невербальних реакцій; розуміння вербальних реакцій; розуміння логіки розвитку ситуації спілкування) у студентів-першокурсників, брало участь 120 осіб віком 16-18 років. Серед них 17 хлопців та 103 дівчини (незбалансованість вибірки за статтю пояснюється тим, що переважна більшість студентів зазначеної спеціальності – особи жіночої статі).

Отже, вибірку склали студенти-першокурсники психолого-педагогічного факультету ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка, спеціальність “Психологія. Соціальна психологія”, які були поділені на 3 групи по 40 осіб у кожній, зважаючи на рік вступу до ВНЗ. 1-а група – це студенти, які вступили на перший курс ППФ ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка у 2004 р., 2-а група – у 2007 р., 3-а група – у 2010 р.

Вибір студентської аудиторії був зумовлений рядом причин:

1) у соціально-психологічному аспекті студентська молодь, порівняно з іншими соціально-віковими групами, вирізняється найбільш високим освітнім та пізнавальним рівнем і виступає найбільш активним споживачем культури. Водночас студентство є соціальною спільнотою, якій характерна найвища соціальна активність й досить гармонічне сполучення інтелектуальної та соціальної зрілості;

2) провідною діяльністю студента виступає процес навчання, накопичення нових знань, вмінь, навичок, які є основою становлення спеціаліста певної професійної сфери, якому притаманна специфічна спрямованість на вирішення конкретних професійно-орієнтованих задач, пізнавальна й комунікативна активність;

3) вік 18-22 роки є сензитивним періодом розвитку соціально-перцептивних здібностей, операційним компонентом яких виступає СІ, що й забезпечує багатство технік та засобів спілкування, націлених на оволодіння ситуацією і спрямування соціальної взаємодії у потрібному для співпраці напрямку.

В якості діагностичного інструментарію нами було використано *Методику* дослідження СІ Дж. Гілфорда та М. Саллівана (адаптація О.С. Михайлової (Альошиної)) [5]. Зазначена методика дозволяє виміряти як загальний рівень СІ (КО СІ), так і окремі здатності до розуміння поведінки, за рахунок чотирьох субтестів: “Історії із завершенням”, “Групи експресій”, “Вербальна експресія” та “Історії із доповненням”. Субтести діагностують чотири провідні здібності у структурі СІ: пізнання класів, систем, перетворень та результатів поведінки.

Обговорення результатів. Результати дослідження було піддано стандартній процедурі математичного аналізу, здійсненого за допомогою математично-статистичного пакету SPSS (версія 13.0). З метою поглибленого аналізу динаміки СІ у студентів-першокурсників різних років навчання нами були застосовані процедури частотного розподілу (для виокремлення досліджуваних з низьким, середнім та високим рівнем розвитку СІ) та однофакторного дисперсійного аналізу – ANOVA (для визначення значущих відмінностей показників загального рівня розвитку СІ й окремих його складових

у трьох групах першокурсників, які вступили до ВНЗ у 2004 р., 2007 р. та 2010 р. відповідно).

Застосування частотного розподілу дало змогу виокремити три групи досліджуваних: з низьким, середнім та високим рівнем СІ (Таблиця 1). Слід наголосити, що серед всіх опитаних не виявилось жодного із дуже низьким чи дуже високим СІ. Поділ на групи здійснювався по *загальному* показнику СІ.

Таблиця 1

Розподіл першокурсників різних років за рівнями сформованості СІ (N= 120)

Рівень сформованості СІ	2004 р. вступу		2007 р. вступу		2010 р. вступу		Разом за 2004, 2007, 2010 рр., %
	Кількість студентів	%	Кількість студентів	%	Кількість Студентів	%	
Низьк. рів. СІ	11	27,5%	14	35%	16	40%	34,2%
Серед. рів. СІ	23	57,5%	22	55%	21	52,5%	55%
Висок. рів. СІ	6	15%	4	10%	3	7,5%	10,8%
Всього осіб/%	40	100%	40	100%	40	100%	100%

Отже, як видно з таблиці 1, найбільша кількість студентів з низьким рівнем СІ припадає на вступників 2010 р. (16 осіб з 40 опитаних), найменша – на вступників 2004 р. (11 осіб із 40). Поряд з тим, як відсоток першокурсників з низьким рівнем СІ зростає (з 27,5% у 2004р. до 40% у 2010 р.), відсоток студентів з високим рівнем СІ зменшується (з 15% у 2004 р. до 7,5% у 2010 р.).

Інформація про сформованість *окремих складових СІ* у першокурсників різних років міститься у таблиці 2.

Таблиця 2

Середньогрупові показники виконання Методики дослідження СІ першокурсниками різних років вступу (N= 120)

Назва субтестів	2004 р. вступу		2007 р. вступу		2010 р. вступу	
	<i>M*</i>	σ^{**}	<i>M</i>	Σ	<i>M</i>	σ
Субтест 1 “Історії із завершенням”	10,13	2,38	9,93	2,09	8,98	1,99
Субтест 2 “Групи експресій”	7,80	1,67	7,20	1,98	7,13	1,65
Субтест 3 “Вербальна експресія”	8,43	2,03	7,55	2,67	7,25	2,90
Субтест 4 “Історії з доповненням”	5,20	2,54	4,93	1,79	4,80	2,29
Загальний рівень СІ (КО СІ)	30,35	5,76	29,50	4,51	29,23	5,03

M* – середньостатистичний показник виконання субтестів по групах.

σ^{**} – показник стандартного відхилення.

Результати, наведені у таблиці 2, свідчать про стабільне зниження показників з виконання окремих субтестів методики Дж. Гілфорда.

Здатність передбачати наслідки поведінки людей – субтест 1 (середній показник у 2004 р. складав 10,13 балів; у 2007 р. – 9,93 балів; у 2010 р. – 8,98 балів), що свідчить про погіршення спроможності сучасних студентів адекватно визначати ставлення та взаємини людей на основі їх невербальної поведінки.

Здатність розуміти невербальні реакції – субтест 2 (відповідно: 7,80 балів; 7,20 балів і 7,13 балів), вказує на виникнення у сучасних студентів ряду труднощів під час розрізнення міміки й поз, незважаючи на те, що це завдання зазвичай виконується краще, ніж перший субтест, оскільки здатністю до адекватного визначення невербальних реакцій людина оволодіває на більш ранньому онтологічному етапі.

Здатність розуміти вербальні реакції людей – субтест 3 (відповідно: 8,43 балів; 7,55 балів і 7,25 балів), а це значить, що сучасні студенти досить слабо орієнтуються у мовній експресії, що утруднює процес знаходження спільної мови з різними партнерами по спілкуванню.

Здатність розуміти логіку розвитку ситуації спілкування у мінливих умовах – субтест 4 (відповідно: 5,20 балів; 4,93 балів і 4,80 балів), отже, у сучасних студентів падає рівень точності розпізнавання структури міжособистісної взаємодії в динаміці, що можливо, пояснюється їх неспроможністю до встановлення зв'язків між окремими елементами й цілісними формами невербальної поведінки. Крім того, ситуація погіршується неуспішністю психологічної інтерпретації невербальних реакцій (субтест 2) й підкріплюється у досліджуваних невправністю в аналізі вербальної інформації (субтест 3).

Зазначена негативна динаміка відбивається і на загальному показнику СІ студентів-першокурсників (відповідно: 30,35 балів; 29,50 балів і 29,23 балів), що може виступати непрямим показником погіршення рівня їх соціальної адаптації.

З метою виявлення значущих відмінностей показників СІ у студентів-першокурсників різних років ми застосували однофакторний дисперсійний аналіз (ANOVA). Результати статистичного аналізу виявили достовірні відмінності лише по одному з показників, по субтесту 1, який характеризує

вміння передбачати наслідки поведінки й наступні вчинки людей у першокурсників 2004 р. і 2007 р. (достовірність на рівні $p \leq 0,05$). Отже, студенти-першокурсники 2004 р. мали більш розвинуту здатність до прогнозування подій, вони точніше вибудовували стратегію власної поведінки на шляху до досягнення поставленої мети, ґрунтуючись на глибшому розумінні почуттів, думок і намірів учасників комунікації.

Зазначену негативну динаміку, на наш погляд, можна пояснити зниженням частоти безпосередніх міжособистісних контактів у сучасному молодіжному середовищі (зокрема, за останні вісім років). Міжособистісне спілкування юнаків поза межами вищого навчального закладу здебільшого опосередковується сучасними цифровими технологіями (комп'ютерні ігри, взаємодія у соціальних мережах, комунікації за посередництвом мобільних телефонів тощо). За даними українських соціологів-співробітників Фонду “Демократичні ініціативи”, які вивчали проблему використання молоддю вільного часу, встановлено, що протягом 2004-2010 р.р. кількість юнаків, які регулярно проводять своє дозвілля в Інтернеті, зросла з 2% до 30% (вони спілкуються у чатах та на форумах, знайомляться на сайтах, підтримують зв'язки за допомогою електронної пошти, реєструються й публікуються в іноземних соціальних мережах тощо); число комп'ютерних гравців (геймерів) за той же період збільшилося з 5-10% до 25% [6]. Зменшення безпосередньої міжособистісної взаємодії серед першокурсників перешкоджає процесу накопичення ними соціального досвіду, необхідного для успішної соціалізації особистості; а одним з непрямий наслідків є різке падіння як загального рівня розвитку СІ, так й окремих його складових (зокрема, здатності адекватно визначати ставлення та взаємини на основі невербальної поведінки).

Висновки. Отже, СІ – динамічне явище, становлення якого відбувається у процесі соціалізації особистості. Дотримуючись поглядів вітчизняних вчених, ми можемо вважати сферу можливостей суб'єкт-суб'єктного пізнання індивіда – його соціальним інтелектом, розуміючи останній як стійку, засновану на специфіці когнітивних процесів, афективного реагування та соціального досвіду здатність розуміти самого себе, інших людей, їх взаємини, а також прогнозувати

перебіг міжособистісних подій. Дослідження, проведене на першокурсниках психолого-педагогічного факультету, які вступали у ВНЗ у 2004 р., 2007 р. та 2010 р. свідчить про поступове зниження показників їхнього СІ. Виявлена негативна динаміка показника загального рівня СІ, а також окремих його складових (зокрема, здатність передбачати наслідки поведінки інших людей – субтест 1). Це може частково пояснюватись недостатньою сформованістю досвіду міжособистісної взаємодії студентів (цьому перешкоджає надмірне перебування у віртуальному просторі); невеликий обсяг “живої” комунікативної практики; обмеженість знань про реальний світ та свої можливості щодо його перетворення.

Література

1. Куницына В.Н., Казаринова Н.В., Погольша В.М. Межличностное общение. – СПб.: Питер, 2003. – 544 с.
2. Лунева О.В. Социальный интеллект – условие успешной карьеры / О.В. Лунева // Научный журнал Московского гуманитарного университета. – 2006. – №1. – С. 53-58.
3. Ляховець Л.О. Проблема взаємозв'язку соціального досвіду та соціального інтелекту особистості // Вісник ЧДПУ. – 2008. – Вип. 59. Серія: Психологічні науки. – Т. II. – С. 31-35.
4. Ляховець Л.О. Чинники розвитку соціального інтелекту психологів / Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія / За ред. Максименка С.Д., Папучі М.В. – Київ-Ніжин: Видавництво НДУ; ДС ”Міланік”, 2008. – Том 10. – Вип. 6. – Част. 2. – С. 31-36.
5. Михайлова (Алешина) Е.С. Методика исследования социального интеллекта: Адаптация теста Дж. Гилфорда и М. Салливена : [руков-во по использованию]. – СПб. : ГП “ИМАТОН”, 1996. – 56 с.
6. Бекешкіна І. Віртуальний світ у цифрах (ситуація в Україні). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://speka.org.ua/content/view/79/41/>